

A MŰSZAKI TERMELÉSI KÖNYVTÁRHÁLÓZAT
/A statisztikai adatfelmérés tükrében/

I. rész.

A Tervgazdasági Értesítő 1957. december 31-i számában megjelent 99/1957./M.K.20./ művelődésügyi miniszteri utasítás előírta, hogy az összes magyar közkönyvtárak - így a műszaki termelési könyvtárhálózathoz tartozók is - január hó 10-ig kötelesek a részükre megküldött adatszolgáltatási íveket kitöltve megküldeni az illetékes hálózati központoknak. Ez az intézkedés a felszabadulás óta első ízben országos jellegű könyvtári felmérés alapját vetette meg.

Az Országos Műszaki Könyvtár módszertani csoportjához beérkezett műszaki könyvtári jelentések alapján olyan átfogó képet kaptunk a műszaki termelési könyvtárhálózatról, amilyennek ezideig sem az egyes ipari tárcák, sem az Országos Műszaki Könyvtár, sem a Művelődésügyi Minisztérium nem rendelkezett. Mindezzideig ugyanis nem volt megnyugtató képünk még arra vonatkozólag sem, hogy pl. hány vállalatnál van szakkönyvtár, ezek milyen állománnyal rendelkeznek, stb., stb. A Kohó- és Gépipari Minisztérium 1955-ben végzett ugyan egy részleges felmérést a tárcához tartozó szakkönyvtárakról, de ez nem terjedt ki valamennyi vállalatára; az Élelmiszeripari Könyvtári Hálózati Alközpont pedig 1957. végén végzett egy összeírást /amit lapunk más helyén ismertetünk/, ez viszont kevés adataira terjedt ki. A most összegyűjtött adatok értékeléséhez hosszabb időre van szükség, mégis kötelességünknek érezzük, hogy a műszaki termelési könyvtárhálózat általános képéről máris bizonyos fajta "helyzetjelentést" adjunk a beérkezett statisztikai kérdőívek alapján.

Kereken 1000 műszaki könyvtár.

Legelőször is vizsgáljuk meg, hogy hány működő műszaki könyvtár létezik. Erről az 1. sz. táblázat ad összefoglaló képet.

Mivel az egyes alközpontok megfelelő, pontos címjegyzékekkel sem rendelkeztek, előfordulhat, hogy az 1958 évi összeírásból is kimaradtak egyes műszaki könyvtárak. A jelentést nem küldött és az esetleg még kimaradt könyvtárak számát összevetve is megállapíthatjuk azonban, hogy a mostani felmérés az eddigi legtökéletesebb és biztosra vehető, hogy több mint 90 % pontosságú. A beérkezett adatoknak a valóságnak megfelelő legpontosabb kiegészítése az OMK-nak és az alközpontoknak további feladatát képezi.

Tárca:	Összes vállalat:	Könyvtár van:	Könyvtár nincs:	Jelentést nem küldött:
Nehézip.Min.	260	195	56	9
Kohó- Gép.Min.	292	271	8	13
Építésügyi Min.	198	134	48	16
Könnypip.Min.	242	182	37	23
Közl.Posta Min.	153	103	46	4
Élelmiszerip.M.	135	113	17	5
Összesen:	1280	998	212	70

1. táblázat

Természetesen az "Összes üzemek" rovatában csak a műszaki könyvtárak szempontjából számbajövő vállalatok szerepelnek. A 70 jelentést nem küldött vállalat legnagyobb része könyvtári szempontból nem jelentős, illetve könyvtárral egyáltalán nem rendelkezik. /Sajnos ezek között olyan jelentős vállalatok is szerepelnek, ahol tudomásunk szerint jól működő könyvtárak vannak. Ezeken a helyeken - pl. Duclos Bányagépgyár, Darugyár, Elekthermax, Inotai Aluminiumkohó, Erőmű Fejlesztési Intézet, Magyar Acélárugyár, stb. - vagy könyvtáros nincs, vagy felelőtlen nemtörődomséggel kezelték a statisztikai kérdőíveket, és még az esetleges büntetőjogi szankciókat sem vették figyelembe./ A továbbiakban csupán a könyvtárral rendelkező 998 vállalatról beszélünk.

Külön kell foglalkoznunk az Élelmiszeripari Minisztériumhoz tartozó szakkönyvtárakkal. Ezen a területen az adatszolgáltatás idején folytatódott a tavalyi év második felében megindult erőteljes szervező munka, amelynek kö-

vetkeztében a könyvtár fenntartására kijelölt vállalatok száma 135-ről 160-ra emelkedett. Az időközben megállapított vállalatoknál azonban még nem működik műszaki könyvtár, csupán a kezdeti lépések történtek meg az irányban, hogy záros határidőn belül működő könyvtárakkal rendelkezzenek.

Műszaki könyvtárhálózatunk kialakulása.

Műszaki könyvtáraink legnagyobb része 1945 után alakult. Az alapítási év szerinti megoszlást a 2. sz. táblázat tartalmazza. A számszerű óriási fejlődés egyúttal iparunk széleskörű fejlődését is tükrözi. Ha az 1945 utáni éveket nézzük, akkor azt találjuk, hogy az államosítás, illetve a fordulat éve után alakult a legtöbb műszaki könyvtár.

Tárca:	K ö n y v t á r a k s z á m a				
	1900-ig	1900-1920	1920-1945	1945 után	Ismeretlen
Nehézip.Min.	-	4	18	136	37
Kohó- Gép. Min.	3	1	6	202	59
Építésügyi Min.	1	-	-	92	41
Könnypip.Min.	-	=	-	149	31
Közl.Posta Min.	3	-	3	68	29
Élelmiszerip.	4	3	6	80	20
Összesen:	11	10	33	727	217

2. táblázat

Legrégebbi szakkönyvtáraink - természetesen csak a műszaki hálózathoz tartozókról beszélünk - a következők:

Budapest Főv. Vegyészeti és Élelmiszervizsg. Int.	1830
Ózdi Kohászati Művek	1860
Lenin Kohászati Művek	1879
Országos Műemléki Felügyelőség	1881
Szeged-Városi Minőségvizsgáló Intézet	1883
Klement Gottwald Villamossági Gyár	1885
KPM.I. Vasuti Főosztály	1887
Szerencsi Cukorgyár	1892
Posta Kísérleti Intézet	1892

Hajdusági Cukorgyár, Debrecen	1896
Automobil Club	1900
Tatabányai Szénbányászati Tröszt	1900
Tejgazdasági Kísérleti Intézet, Mosonmagyaróvár	1903
Győri Pamutszövő	1906
Chinoin Vegyészeti Gyár	1910
Dohánykutató Intézet	1912
Megyei Minőségvizsgáló, Miskolc	1914
Kőbányai Gyógyszerárugyár	1920
Nagytétényi Gumigyár	1920
Ujpesti Bőrgyár	1920

A 2. sz. táblázat ismeretlen rovatában feltüntetett 217 könyvtár minden valószínűség szerint teljes egészében az 1945 után alakult kategóriába sorolható. Ilyen formán vitán felül áll, hogy műszaki termelési könyvtárhálózat létrejötte népi demokráciánk fejlődésével párhuzamosan alakult ki.

1300 műszaki könyvtáros?

A statisztikai összeírásig nem volt áttekintésünk arról sem, hogy hány függetlenített és nem függetlenített műszaki könyvtáros dolgozik. Ha erre a kérdésre keresünk választ, akkor azt a 3. sz. táblázat alapján találjuk meg. Hálózatunkban 306 függetlenített műszaki könyvtáros dolgozik /ebben a számban az Országos Műszaki Könyvtár 123 dolgozója is bennfoglaltatik/, és 987 könyvtáros mellékmunkaként foglalkozik a műszaki könyvtár ügyeinek intézésével.

Tárca:	K ö n y v t á r o s o k s z á m a :		
	Függetlenített:	Nem függetlenített:	Összesen:
Nehézip.Min.	43	192	236
Kohó- Gép.Min.	90	255	345
Építésügyi Min.	19	134	153
Könnyűip.Min.	12	183	195
Közl.Posta Min.	18	108	126
Élelmiszerip.Min.	1	115	116
Összesen:	183	987	1171

3.-táblázat

/A könyvtárosok képesítésének kérdésére legközelebb fogunk kitérni/.

Kétségtől, hogy a műszaki könyvtárosok számának emelkedése nagyrészt az ipari tárcák könyvtárügyi rendeletei nyomán következett be. Első pillanatra ez a fejlődés kielégítőnek is látszik. Azonban, ha a lapunk jelen számában közölt 103-as M.M. utasítás 7.§. /1/ bekezdését kivetítjük megállapíthatjuk, hogy 210 olyan könyvtár van, amelynek állománya meghaladja a 2000 kötetet, tehát ezekben a könyvtárakban legalább összesen 210 függetlenített könyvtárosnak kellene működnie. Ezen a téren tehát további feladatok várnak az alközpontokra: érvényt kell szerezni a hivatkozott utasításnak és ennek következtében a függetlenített műszaki könyvtárosok számában további fokozatos emelkedésre kell törekednünk. Másrészt a 987 nem függetlenített könyvtáros egy része a könyvtárosi teendőket huszadrangu feladatként kezeli, a munkájához szükséges legminimálisabb ismeretekkel sem rendelkezik.

Hogyan oszlanak meg vállalataink?

A könyvtárral rendelkező vállalatok megoszlását a 4.sz. táblázat mutatja. /Az egyéb rovatban az iparigazgatósági, minisztériumi és más igazgatási szervek könyvtárait tüntettük fel./

Tárca:	Üzem	Tervező- és Kutató Int.	Egyéb	Össz.vállalat
Nehézip. Min.	168	23	4	195
Kohó- Gép.Min.	245	15	11	271
Építésügyi Min.	116	18	-	134
Könnyp. Min.	159	8	15	182
Közl.Posta Min.	72	10	21	103
Élelmiszerip. Min.	87	9	17	113
Összesen:	847	83	68	998

4. táblázat

A tervező- és kutatóintézetek számuknál nagyobb helyet foglalnak el a hálózaton belül, hiszen könyv- és folyóirat-állományuk, dokumentációs tevékenységük, stb. általában magasabb értékű, mint az üzemek könyvtári munkája.

7 millió könyvtári egység.

Az állomány nagyságát tekintve a műszaki termelési könyvtárhálózat kedvező képet mutat. A könyv- és folyóiratállomány igen számottevő. A külön szabványosztállyal vagy szabadalmi raktárral nem rendelkező vállalatoknál ez az állomány is általában kielégítőnek mondható. A statisztikai kérdőív hiányosságai közé tartozik, hogy nem nevezte meg egyértelműleg azt, hogy a prospektusok és a fordítások milyen csoportba tüntetendők fel, így ezek az adatok nem teljesek, illetve nem egyértelműek, és éppen ezért a belőlük levonható következtetés sem lehet megnyugtató. Természetesen az egész felmérés folyamán hibaként jelentkezett az, hogy mind a mai napig nincs pontosan meghatározva, hogy az egyes könyvtárak milyen statisztikai adatok és nyilvántartások pontos vezetésére kötelesek. Ennek következtében jónéhány könyvtár jelentése hiányos, illetve nem teljesen megfelelő, de adataik a hálózat összesített képét jelentősen nem befolyásolják. A mikrofilm állomány egyenlőre nem számottevő.

A hálózathoz tartozó könyvtárak állományának összesített jegyzékét lásd az 5. sz. táblázatban.

Tárca:	K ö t e t i l l e t v e e g y s é g				
	Könyv	Folyóirat	Szabadalom- szabvány	Egyéb xx/	Összesen
Nehézip.Min.	217.689	58.356	131.955	51.672	459.67
Kohó- Gép.M.	460.149	68.015	169.039	76.187	773.39
Építésügyi M.	161.488	14.461	40.945	12.239	228.83
Könnypip.M.	109.682	12.199	12.474	20.605	154.96
Közl.Posta M.	21.122	16.037	27.885	34.144	299.18
Élelmiszerip.M.	56.651	10.782	43.496	6.168	117.09
Orsz.Műsz.K.	149.277	34.990	4,986.796	86.149	5,257.21
Összesen:	1,376.058	214.540	5,412.590	287.164	7,290.35

5. táblázat

xx/ Az egyéb rovatban az aprónyomtatványokat, fordításokat, prospektusokat, stb. összesítve tüntettük fel - a könyvtárak adatszolgáltatásának megfelelően./

Nagyságrendi megoszlás

A könyvtári állomány összefoglaló képe nem mutatja meg azonban, hogy milyen nagyság-kategóriába tartozik a legtöbb könyvtár. Ha ezt a kérdést vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a könyvtáraknak több mint egyharmad része 100-500 kötetnyi állománnyal rendelkezik, viszont jelentős számban akadnak műszaki könyvtárak 2000-nél magasabb kötetszámmal is. /Szám szerint 210./ Az egyes tárcák körül csoportosuló műszaki könyvtárak nagyságrendi megoszlását /7 kategóriában/ a 6.sz. táblázat tünteti fel.

Tárca:	Könyvtárak száma az állomány nagysága szerint						
	100-ig	1-500	500- 1000	1000- 2000	2000- 5000	5000- 10000	10000 felett
éhézip. M.	13	69	35	29	27	13	9
ohó- Gép M.	8	75	53	51	48	18	21
pitésügyi M.	13	57	24	14	17	4	5
önnyüip. M.	20	85	32	33	7	4	1
özl.Posta M.	6	40	17	15	10	8	7
lelm. M.	23	45	22	12	8	1	2
Összesen:	83	371	180	154	117	48	45

6. táblázat

A 100 kötetnél kisebb állománnyal rendelkező 83 vállalat szigorúan véve csak kézikönyvtárakat tart fenn, de a fejlődést figyelembe véve az összegezésnél ezeket mégis tekintetbe vettük.

Gyarapítás - gyarapodás

Sokat szoktunk panaszkodni a nem megfelelő anyagi ellátottságra. A műszaki könyvtárak egy részénél ez a helyzet valóban fenn is áll, de ha összegezve nézzük meg azt, hogy államunk egy év alatt mekkora összeget fordít a műszaki termelési könyvtárhálózatra, ill. azon belül elsősorban a könyvés folyóiratbeszerzésre, a kép egyáltalán nem mondható rossznak. /Lásd 6. sz. táblázatot!/
Más a helyzet a devizaingyenes könyvek és folyóiratok beszerzése terén. A jövőben is tovább kell harcolnunk ennek az összegnek minél erőteljesebb emelése érdekében.

Tárca:	Állománygyarapításra fordított összeg Ft.-ban. 1957.		
	belföldire:	devizakötelesre:	összesen:
Nehézipari M.	2,693.864	1,587.121	4,280.985
Kohó- Gépip.M.	3,270.984	974.019	4,245.003
Építésügyi M.	630.244	175.269	805.513
Könnnyűipari M.	406.651	243.000	649.651
Közl.Posta M.	2,124.782	392.953	2,517.735
Élelm. M.	285.158	195.000	480.158
Orsz.Műsz.Kvt.	627.661	160.563	788.224
Összesen:	10,039.344	3,727.925	13,767.269

7. táblázat

Az állománygyarapításra fordított összeg aránytalan elosztása az, ami szembetűnő. /A könnyűipar például a többi tárcához viszonyítva nagyon el van maradva./ Ezen a helyzetben a Központi Címjegyzék - folyóirat és könyv - és az alközpontok érdemi munkája reméljük komoly mértékben segíteni fog.

De az aránytalanság nemcsak az egyes tárcák között fenn, hanem egy tárcán belül az egyes vállalatok között is. Sajnos az iparigazgatóságok ezen a téren semmiféle támogatást nem tudnak nyújtani a minisztériumoknak, ill. a kijelölt könyvtári alközpontoknak.

Mindenképpen szembetűnő, hogy a hálózati központ: az Országos Műszaki Könyvtár anyagi ellátottsága a műszaki termelési könyvtárhálózathoz viszonyítva igen elmaradott. /Ennek értékelésére a legközelebbi alkalommal még visszatérünk./

- x -

A könyv- és folyóiratbeszerzésre fordított összeg a felhasználás szempontjából kedvező képet mutat. Arra enged következtetni, hogy a műszaki könyvtárosok megtanultak megfelelően takarékoskodni, és a rendelkezésükre bocsátott összegeket - az adott lehetőségeknek megfelelően - igyekeznek gazdaságosan felhasználni.

A műszaki termelési könyvtárhálózat 1957-ben a rábízott összeg felhasználásával a következő mértékben gyarapította állományát:

tárca:	könyv kötet	folyóiratféleség
Nehézip. M.	20.494	5.041
Kohó Gépip. M.	36.814	7.746
Építésügyi M.	19.598	2.467
Könnyűip. M.	8.284	1.702
Közl. Posta M.	21.736	2.736
Élelm. M.	3.756	820
Orsz.Műsz.Kvt.	6.905	2.063
Összesen: 117.407 kötet könyv		22.575 féle folyóirat

A vétel útján való állománygyarapításon kívül a jövőben az egyes könyvtárak fokozottabban kell, hogy törődjenek a selejtezés, az egymásközi csere, az állomány /főleg folyóirat/ visszamenőleges kiegészítése és a kereskedelmi forgalomba nem kerülő kiadványok megszerzésének kérdéseivel. Ezen a téren még igen nagyok a lehetőségek. /Hogy csak egyet említsünk: az OMK központi elosztó tevékenységének jövőbeni kibontakoztatása is lényeges segítséget jelenthet./

Forgalom

A műszaki irodalom olvastatásának statisztikai alapadatait a könyvtárak nem gyűjtik egyöntetűen. Különösen vonatkozik ez a helyben olvasott kötetek számára. Kétségteljes tény, hogy ennek regisztrálása nem könnyű feladat, de azzal a véleménnyel, hogy ez bürokratikus követelmény nem tudunk egyetérteni, hiszen a hálózati könyvtári munkának egyik fontos értékelő mutatószámáról van szó.

1957-ben a műszaki termelési könyvtárhálózat 1,166.488 könyvtári egységet /könyvet és folyóiratot/ adott az olvasók kezébe. Ez a szám egymagában is mutatja könyvtáraink hatékonyságát. A részletezett forgalmi adatokat a 8.sz. táblázat tartalmazza.

Tárca:	kölcsönzött:	helyben olvasott:	összesen:
Nehézip. M.	152.378	73.565	225.943
Kohó Gépip. M.	276.019	105.336	381.355
Építőip. M.	87.093	54.280	141.373
Könnyűip. M.	47.265	5.063	52.328
Közl. Posta M.	89.879	72.075	161.954
Élelm. M.	9.211	2.135	11.346
Orsz. Műsz. Kvt.	48.901	143.288	192.189
Összesen:	710.746	455.742	1,166.488

8. táblázat

Hálózatunk jelentősége

A statisztikai adatfelmérés legfontosabb mutatószámainak összegezése azt mutatja, hogy a műszaki termelési könyvtárhálózat állandóan fejlődik. Ebben e fejlődésben azonban az egyes tárcák itt-ott elmaradnak; bizonyos téren aránytalanságok mutatkoznak. Természetesen az aránytalanságoknak sokszor komoly és talán áthidalhatatlan okai is vannak, de gyakran csak a lassabb vagy későbben indult fejlődésről van szó. Az egyes minisztériumok, alközpontok az itt ismertetett adatok birtokában saját munkájukat összehasonlíthatják az egyéb területekkel, és reméljük, hogy ez igen sok esetben egyúttal utmutatást is fog jelenteni.

Azt hisszük, hogy ezek a hálózati statisztikai adatok nagymértékben hozzá fognak járulni ahhoz, hogy minden műszaki könyvtáros előtt tisztán álljon saját munkájának jelentősége. Ezzel egyidejűleg pedig az általános könyvtárügyön belül is a műszaki termelési könyvtárhálózat az eddiginél nagyobb- de mindenképpen reális - súlyt kell, hogy kapjon.

Legközelebb további adatcsoportokat fogunk közrebocsátani, és ugyanakkor megkíséreljük majd olyan általános mutatószámok és százalékos viszonyítások kidolgozását, amelyeket az egyes könyvtárosok közvetlenül is felhasználhatnak majd saját munkájuk értékelésénél.

Balázs Sándor

Szabolcska Ferenc

- x - x - x -